

PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ADABIYOTLARDA “KOMMUNIKATIV KO'NIKMA” VA “MULOQOT” ATAMALARINING MAZMUNI

Z. Azimova

ADPI, p.f.d., prof.
ziyodachon@mail.ru
+998902590672

O. Olimjonov

ADU, jismoniy madaniyat nazariyasi kafedrasini o'qituvchisi
omadbekolimjonov1995@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-sentabr 2023-yil
Tasdiqlandi: 26-sentabr 2023-yil
Jurnal soni: 8
Maqola raqami: 26
DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v8i8.818>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada pedagogik-psixologik adabiyotlarda “kommunikativ ko'nikma” va “muloqot” atamalarining mazmuni ilmiy-tarkibiy jihatdan ochib berilgan. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishning ahamiyati xususida so'z yuritilgan.

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/ keywords

muloqot, kommunikativ ko'nikma,
pedagogik muloqot, kasbiy-pedagogik
muloqot, muloqot vazifasi.

Kirish. Kishilik jamiyati taraqqiyotining o'ziga xos bosqichi bo'lgan bozor iqtisodiyoti har bir mutaxassisdan puxta bilim, yuksak kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lishni talab etmoqda. Zero, kuchli raqobatga asoslangan ijtimoiy tuzilmaning bu shaklida mutaxassislarining kasbiy salohiyati va mahorati ular tomonidan tashkil etiladigan faoliyat samaradorligini ta'minlovchi muhim omil sanaladi.

Shu sababli kundan-kun rivojlanib borayotgan yurtimizda amalga oshirilayotgan kadrlar tayyorlashga doir milliy siyosat asosini har tomonlama shakllangan, o'zining puxta kasbiy bilim, malaka va mahoratga egaligini to'la namoyon eta oladigan shaxslarni kamol toptirish g'oyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Malakali kadrlarni tayyorlashdan iborat yagona, yaxlit tizimda, shubhasizki, oliy ta'lim muassasalari alohida o'rin tutadi. Binobarin, uzluksiz ta'lim tizimining aynan bu bosqichida bo'lajak mutaxassislar ixtisoslik fanlari asoslarini ham nazariy, ham amaliy jihatdan puxta o'zlashtirish imkoniyatiga egadirlar.

Zamonaviy sharoitda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga, kompetensiyasiga, bilimdonligiga, uning pedagogik mahoratiga, aql-zakovati va umumiy madaniyatiga talablar kuchaymoqda¹.

Adabiyotlar tahlili. Mustaqillikka erishilganidan so'ng respublikada ijtimoiy hayotning barcha sohalarida bo'lgani kabi ta'lim tizimida ham tub o'zgarishlar kuzatilmoqda. Mazkur o'zgarishlar, albatta, yuzaga kelgan ijtimoiy ehtiyoj va zaruriyat bilan bog'liq. Mavjud ijtimoiy ehtiyoj hamda o'qituvchining pedagogik faoliyati, uni tashkil etish masalasi O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”²gi Qonunining Yangi tahriri (2019-yilning 12-dekabr)da o'z ifodasini topgan.

O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”²gi Qonunining 5-moddasida pedagogik faoliyatni tashkil etishga qo'yiladigan talablar quyidagicha ifodalangan: Tegishli ma'lumoti, kasb tayyorgarligi bor va yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Muloqot – pedagogik hamkorlik vositasi sifatida. Muloqot faqat insonlarga xos bo'lgan jarayondir. Kishilarda faoliyat jarayonida bir-birlariga nimanidir aytilish istagi tug'iladi. Odatda muloqot shaxslar o'rtasida birgalikdagi faoliyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan bog'lanishlar rivojini aks ettiradi. Muloqot ikki va undan ortiq kishilar o'rtasida bilish yoki baholash tarzidagi axborot almashishda namoyon bo'luvchi o'zaro ta'sirdir. U

birgalikda faoliyat ko'rsatuvchilar o'rtasida axborot ayirboshlashni ta'minlaydi. Bunda munosabatning kommunikativ jihatini hisobga olinadi. Kishilar munosabatga kirishishda avvalo tilga murojaat qiladi. Muloqotning yana bir jihatini munosabatga kirishuvchilarning o'zaro birgalikdagi harakati axborotlarni faqat so'zlar bilan emas, balki harakatlar bilan ham ayirboshlash namoyon bo'ladi. M: shaxs muloqotga kirishar ekan, turli imo-ishoralarni ham qo'llaydi. Munosabatning keyingi jihatini muloqotga kirishuvchilarning bir-birlarini idrok eta olishlaridir. Masalan, muloqot vaqtida suhbatdoshlar avval birlarini hurmat qilib yoki mensimasdan munosabatda bo'linadi.

Demak, muloqot jarayonida kommunikativ (axborot uzatish), interaktiv (o'zaro birgalikda harakat qilish) va perseptiv (o'zaro birgalikda) idrok etish amalga oshiriladi. Muloqot qonuniyatlarini bilish hamda uni o'rnatish malakalari va qobiliyatlarini rivojlantirish har bir kishi uchun muhimdir.

Shaxsning yuksak ma'naviy ehtiyojlarimizdan biri muloqotga bo'lgan ehtiyojdir. Muloqotga bo'lgan ehtiyoj qondirilmasa, shaxs ongi ham rivojlanmaydi. Shu sababli kishi doimo muloqotga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish lozim. Kimlar bilandir bo'lgan muloqotdan qoniqish hosil qilamiz

Pedagogik jarayonda ta'lim oluvchilarning ba'zilarida muloqotga kirisha olmaslik kuzatiladi. Muloqotga kirisha olmaslikning asosiy sababi o'zini o'zi ortiqcha yuqori yoki past baholash tufayli o'ziga va uni qurshab turgan odamlarga noto'g'ri munosabatdir. Buning oldini olish imkoniyatlari mavjud bo'lib, asosan quyidagilarga ahamiyat berish quyidagi ijobiy natijalarni kafolatlaydi:

1) hamkorlik faoliyatida, muloqotlar tizimi orqali muloqot jarayonining barcha a'zolari o'rtasida insonparvarlik munosabatlarini tashkil qilish, emotsional muhitni taqqoslash imkoniyatini yuzaga keltirish;

2) muloqotda ichki munosabatlar tizimida har bir a'zoning qulay pozitsiyasini ta'minlashga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish;

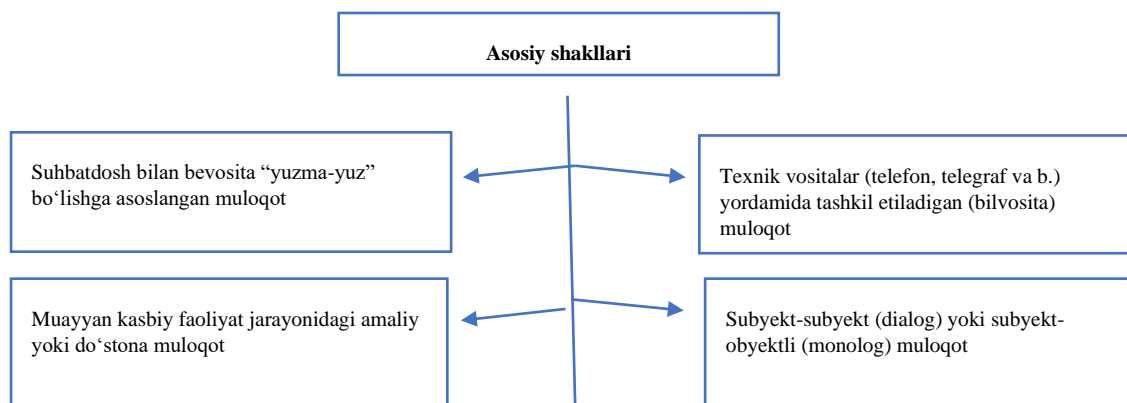
3) insonning muloqot xususiyatlari, maromi, usullari, shakllari to'g'risidagi axborotni egallashga oid maxsus mashg'ulotlarni uyushtirish;

4) shaxslararo munosabatlar va muloqot usullariga mo'ljallangan ishbarmonlik o'yinlari, psixodrama, trening tizimini yaratish.

Muloqotning shakllari ham turlichadir. Xususan, quyidagi 1-rasmda asosiy shakllarini ko'rishimiz mumkin.

¹ Коджастирова Г.М. Педагогика: учебник. М.: Гардарики, 2004. 528 с.

² (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son, 12.10.2021-y., 03/21/721/0952-son)

Muloqotda eng ko'p holatlarda nutq faoliyati ko'zga tashlanadi. Nutq faoliyati shaxs tomonidan ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirish, ularni avlodlarga uzatish, kommunikatsiya o'rnatish va o'z harakatlarini rejalashtirish maqsadida tildan foydalanish jarayoni sanaladi. Bu turdagi faoliyat aloqa jarayonining o'zidir.

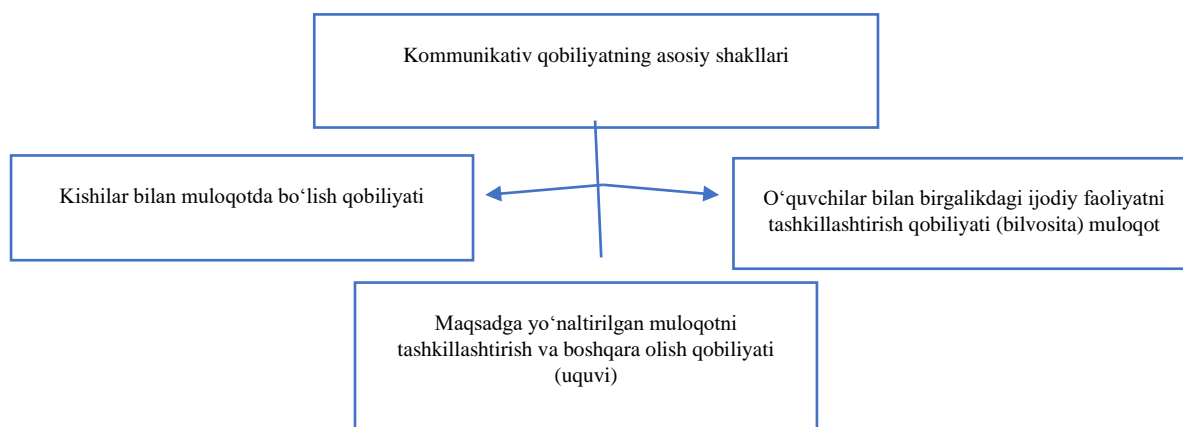
Pedagogik muloqot – pedagogning o'quvchilar jamoasi, ota-onalar, hamkasblar hamda rahbariyat bilan pedagogik odob hamda muloqot talablariga muvofiq holda uyushtiriladigan suhbat. Pedagogga xos bo'lgan mahorat asosini tashkil etuvchi pedagogik muloqot madaniyati uning o'quvchilar jamoasi, ota-onalar, hamkasblar hamda rahbariyat bilan uyushtiriladigan muloqot jarayonida namoyon bo'ladi. Bunda, ayniqsa, pedagogning o'quvchilar jamoasi bilan o'zaro muloqoti muhim ahamiyatga ega. Pedagog o'quvchilar bilan muloqotga kirishishga, uning samarali bo'lishiga intiladi. Muloqot jarayonida o'quvchi tomonidan bildirilayotgan fikrlar, uning qarashlari shaxsni yaqindan o'rganish uchun imkoniyat yaratadi. O'quvchi shaxsini yaqindan bilish, uning ichki kechinmalari, o'y-fikrlari, his-tuyg'ulari,

orzu-umid, maqsad va hayotiy intilishlaridan xabardor bo'lish pedagogik jarayonning metodik, ruhiy jihatdan to'g'ri tashkil etilishini ta'minlaydi. Zero, bu jarayonda pedagogik o'quvchi shaxsiga xos yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlarni inobatga olgan holda faoliyatni tashkil etadi.

Kasbiy-pedagogik muloqot – pedagogning o'z kasbiy faoliyatida ta'lim jarayonining ishtirokchilari – o'quvchi, talaba, hamkasblari, ota-onalar va rahbarlar bilan tashkil etadigan muloqoti. Uni tashkil etishda dastlab bir necha vazifalar rejalashtiriladi (maqsad qo'yiladi, muloqotning qachon, qayerda, necha yoshlilar bilan o'tkazilishi aniqlanadi).

Kasbiy-pedagogik muloqotning vazifasi – texnologiyani o'zlashtirish bo'lib, unda o'qituvchi iliq munosabatlarni qo'llay oladi, natijada pedagog shaxsi namoyon bo'ladi.

Pedagog kommunikativ faoliyati pedagogik faoliyatdagi muloqotda muhim rol o'ynaydi. Kommunikativ ko'nikma muayyan shakllarda namoyon bo'ladi

Bo'lajak o'qituvchining kommunikativ qobiliyatini rivojlantirish metodlari – mutaxassis sifatida bo'lajak o'qituvchilarning o'quvchilar bilan bo'ladigan munosabatlarda o'z fikri, his-tuyg'ulari, hissiyotlarini to'g'ri ifodalashga, o'quvchilar tomonidan to'g'ri qabul qilinishiga, suhbat jarayonida o'z qarashlarini muvaffaqiyatli himoya qilinishiga erishish imkonini beradigan layoqatlarini yanada mustahkamlash va takomillashtirish. Kommunikativ ko'nikmalar – shaxslararo munosabatlarda shaxsning o'z fikri, his-tuyg'ulari, hissiyotlari to'g'ri ifodalashga imkon beradigan qobiliyat, odat, ko'nikma va malakalari. Ular suhbatdosh tomonidan uni to'g'ri tushunilishini, to'g'ri qabul qilinishini ta'minlaydi. Kishilik faoliyatining barcha sohalarida quyidagi kommunikativ ko'nikmalar muvaffaqiyatga erishishni ta'minlaydi:

1. Muammoni hal qilish malakasiga egalik.
2. Tartiblilik.
3. Ochiqlik, samimiylik.
4. Ishontira olish qobiliyatiga egalik.
5. Liderlik³.

O'qituvchining kommunikativ ko'nikmalari – o'qituvchining pedagogik maqsadga erishish yo'lida o'z fikri, his-tuyg'ulari,

hissiyotlarini o'quvchilarga to'g'ri yetkaza olishini, shuningdek, o'quvchilarning fikrlari, his-tuyg'ulari, hissiyotlarini to'g'ri tushunishi, qabul qilinishini ifodalovchi ko'nikmalari. Kasbiy faoliyatni tashkil etish jarayonida o'qituvchilar quyidagi kommunikativ ko'nikmalarga egaliklarini namoyon eta olishlari lozim:

1. O'quvchilar bilan aloqani oson o'rnatish va butun jarayonda bu aloqani saqlay bilish.
2. O'quvchilarda zarur taassurot qoldirishga erishish.
3. Auditoriya bilan ishlash psixotexnikasini egallash.
4. O'z pozitsiyasini ishonch va qat'iyat bilan ifodalashga erishish.
5. O'z manfaatlarini, qarashlarini muvaffaqiyatli himoya qilish.
6. Salbiy nizolarni hech bir qiyinchiliklarsiz yengib o'tish.
7. Shaxsiy harakatlari va so'zlarining mohiyatini hamda o'quvchilarning ularga nisbatan munosabatlari tushuna olish.
8. O'quvchilarni samarali tinglay olish va faollik asosida ularga savollar berish.
9. Noverbal kommunikatsiya vositalarini oqilona foydalanish.
10. O'quvchilarning psixologik holatlarini tashxislay va tahlil qila bilish.

³ Коммуниктивные умения // <http://oblasti-zhizni.ru/professionalnye-i-kommunikativnye-navyukiv-chem-razlichie>.

11. O'quvchilarning "qitmirliklari"ni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf etish.

12. O'quvchilar, hamkasblar va oila a'zolari bilan o'zaro ishonch va jipslikka asoslangan muhitni yaratish.

Demak, pedagogik muloqot jarayoni beshta bosqichda kechadi. Har bir o'qituvchi bu bosqichlar mohiyatidan yaxshi xabardor bo'lishi lozim. Muloqotning bir necha turlari farqlanadi, shuningdek, u bir necha shakllarda tashkil etiladi. Qolaversa, muloqotning samarali bo'lishi uchun bir qator metodlar qo'llaniladi. Pedagogik muloqot pedagogik ta'simning eng muhim sifati bo'lib, uning yordamida o'qituvchilar o'quvchilarga o'quv-tarbiyaviy ta'sir o'tkaziladi⁴.

Aynan sport faoliyatida bo'lajak o'qituvchilarini jismoniy tarbiya jarayonida ularning kasbiy-pedagogik barqarorligini shakllantirish yo'nalishida kasbiy tayyorgarligiga maqsadli yondashish bu muammoni hal etish yo'llaridan biri bo'lib, talabalarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishni ta'minlaydi.

S. R. Kubaev va S. N. Nazarqulov⁵ tomonidan olib borilgan tadqiqotda jismoniy tarbiya va sportning ijtimoiylashuv imkoniyatlarini kengaytirishga, yangi hayotiy tajribani o'zlashtirishga va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishga yordam beradigan kommunikativ ko'nikmalar, jamoaviy o'zaro munosabatlarni rivojlantirishga ta'siri tasvirlangan.

Tahlil va natijalar muhokamasi. Muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda jismoniy tarbiya jarayonida bajariladigan ketma-ket topshiriqlar tizimida uch bosqichda amalga oshiriladi⁶.

Birinchi bosqichda diqqatni, mavzuni kuzatishni, hissiy madaniyatni rivojlantirish uchun jismoniy mashqlar yordamida shaxslararo muloqot ko'nikmalarini egallash vazifalari hal qilinadi;

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Коджаспирова Г.М. Педагогика: учебник. М.: Гардарики, 2004. 528 с. Коммуникативные умения // <http://oblasti-zhizni.ru/professionalnye-i-kommunikativnye-navykv-chem-razlichie>.

2. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son, 12.10.2021-y., 03/21/721/0952-son).

3. N. Erkaboyeva Pedagogik mahorat / O'quv qo'llanma. – Qo'qon: Qo'qon DPI nashriyoti, 2020. – 143 bet.

4. Кубаев С.Р. Роль физической культуры в подготовке студентов / С.Р. Кубаев, С. Н. Назаркулов // Вестник науки и образования. [Электронный ресурс]. № 9 (63), 2019. Режим доступа: <http://scientificjournal.ru/images/PDF/2019/VNO-63/rol-fizicheskoy-kultury.pdf> (дата обращения: 05.06.2019).

7.

o'zining va boshqalarning jarayonlari va holatlarini aniqlash mashqlari, psixologik bo'shshish texnikasini o'zlashtirish mashqlari, ya'ni zo'riqish, bo'shshaslik, egilishdan xalos bo'lish.

Ikkinci bosqichda yuzaga kelgan vaziyatning borishini boshqarish va ochiq havoda o'yinlar o'tkazish jarayonida o'zaro munosabatlarda aniq qarorlar qabul qilish, juftlik mashqlari, raqs harakatlaridagi harakatlarni muvofiqlashtirish, ya'ni guruh ichidagi muloqot ko'nikmalarini egallash vazifalari hal qilingan.

Uchinchi bosqichda o'zlashtirilgan ko'nikma va ko'nikmalarni pedagogik faoliyat shartlariga yaqin vaziyatlarda qo'llash, yaqinlashib kelayotgan muloqotni modellashtirish va uni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish. Shunday qilib, bo'lajak jismoniy madaniyat bakalavrlarining kommunikativ qobiliyatlarining yuqori darajasi ularning kasbiy va pedagogik barqarorligini ta'minlaydi, bu esa yaxshi sog'lig'ini, o'quv va kasbiy faoliyatga moslashishini, kasbiy talablarni hisobga olgan holda kasbiy ahamiyatga ega fazilatlarini rivojlantirishni belgilaydi.

Xulosa va takliflar. Demak, 116 edagogic kompetentlik o'qituvchi faoliyatida ko'p qirrali obyekt bo'lib, uni tadqiq etish nihoyatda murakkab. Bunday tayyorgarlik bo'lajak o'qituvchining umumiy va maxsus tayyorgarligining ma'lum bir darajasiga erishishni, zarur kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirishni talab etadi. Bu esa 116 edagogic kompetentlikni shakllantirishga qiziqadigan, uni amalga oshirishga intiluvchan, ijodiy ishlaydigan shaxsni tarbiyalashni taqozo etadi⁷.

Bunda kasbni dildan sevish va unga oid qiziqishlarning mavjudligidagina texnologik yondashuv asosida ishlaydigan pedagog shaxsi shakllantirish kerak.

5. Усцелемов С.В. Совершенствование методики преподавания физической культуры в техническом вузе на основе комплекса «Готов к труду и обороне» / С.В. Усцелемов, В.А. Страшенко // Мир науки. [Электронный ресурс]: интернет-журнал, 2017. Т. 5. № 6. Режим доступа: <https://mir-nauki.com/PDF/05PDMN617.pdf> (дата обращения: 05.06.2019).

6. А. Ю Ахмедов «Бўлажак ўқитувчиларда коммуникатив компетентликлари шакллантириш масалалари» Academic Research in Educational Sciences VOLUME 3 | ISSUE 1 | 2022 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF): 5.723 Directory Indexing of International Research Journals CiteFactor: 0.89 DOI: 10.24412/2181-1385-2022-1-5-9.

⁴ N. Erkaboyeva Pedagogik mahorat / O'quv qo'llanma. – Qo'qon: Qo'qon DPI nashriyoti, 2020. – 143 bet

⁵ Кубаев С.Р. Роль физической культуры в подготовке студентов / С.Р. Кубаев, С. Н. Назаркулов // Вестник науки и образования. [Электронный ресурс]. № 9 (63), 2019. Режим доступа: <http://scientificjournal.ru/images/PDF/2019/VNO-63/rol-fizicheskoy-kultury.pdf> (дата обращения: 05.06.2019).

⁶ Усцелемов С.В. Совершенствование методики преподавания физической культуры в техническом вузе на основе комплекса «Готов к труду и обороне» / С.В. Усцелемов, В.А.

Страшенко // Мир науки. [Электронный ресурс]: интернет-журнал, 2017. Т. 5. № 6. Режим доступа: <https://mir-nauki.com/PDF/05PDMN617.pdf> (дата обращения: 05.06.2019).

⁷ А. Ю Ахмедов «Бўлажак ўқитувчиларда коммуникатив компетентликлари шакллантириш масалалари» Academic Research in Educational Sciences VOLUME 3 | ISSUE 1 | 2022 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF): 5.723 Directory Indexing of International Research Journals CiteFactor: 0.89 DOI: 10.24412/2181-1385-2022-1-5-9